

ADLİ MUHASEBECİLİK UYGULAMASI OLARAK OSMANLI ARŞİVLERİNDE İŞTEN EL ÇEKTİRME * İsmail Kaban ¹

ÖZ

Adli muhasebecilik faaliyetleri arasında yer alan ve özel bir denetim görevi niteliği taşıyan inceleme ve soruşturma çalışmalarında müfettişler veya iç denetçiler tarafından bazı tedbirlere başvurulmaktadır. Bunlardan birisi, inceleme ve soruşturma çalışmalarının sağlıklı olarak yürütülmesini temin etmek amacıyla tatbik edilen işten el çektirme uygulamasıdır. İşten el çektirme, hem kamu hem de özel sektör çalışanları için uygulanan, 657 Sayılı Kanun, banka teftiş kurulu yönetmelikleri ve toplu iş sözleşmeleri gibi yasal ve iç mevzuatta düzenlenen bir tedbirdir. Arşiv belgelerinden hareketle Osmanlı Devleti'nin personel sisteminde de işten el çektirme uygulamasına başvurulduğu görülmektedir. Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nden bugüne kadar geçerliliğini sürdüren bir adli muhasebecilik uygulaması olarak işten el çektirme tedbiri hakkında tarihsel bir perspektif oluşturulması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda nitel araştırma tekniklerinden doküman analizi kullanılarak ilgili arşiv belgelerinin transkripsiyonu yapılmış ve uygulamanın tarihsel ve güncel içeriği ortaya konulmuştur. Belge içeriklerinden hem Osmanlı'da hem de bugünkü uygulamada işten el çektirilen memurlara farklı oranlarda da olsa maaşlarının ödendiği anlaşılmaktadır. Diğer taraftan söz konusu tedbire bugün geçici olarak başvurulmakta iken bu uygulamanın Osmanlı Devleti'nde belli bir süre sınırına tabi olduğuna ilişkin transkript edilen belgelerde bir kayıt veya ifade bulunmamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Muhasebe Tarihi, İşten El Çektirme, Adli Muhasebe.

Jel Kodu: K12, M40.

* Bu çalışma 14-16 Ekim 2021 tarihleri arasında gerçekleşen 2. Uluslararası Muhasebe ve Finans Tarihi Kongresinde sunulan tebliğin gözden geçirilmiş halidir.

¹ SMMM Dr., Ordu Üniversitesi, ismailkaban@odu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4138-244X.

Atıf (Citation): Kaban, İ. (2021). Adli Muhasebecilik Uygulaması Olarak Osmanlı Arşivlerinde İşten El Çektirme. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*(2021 Özel Sayı), 265-278.

Qualitative Research Article / Nitel Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi / Received: 21.10.2021
Kabul Tarihi / Accepted: 20.12.2021

SUSPENSION IN OTTOMAN ARCHIVES AS A FORENSIC ACCOUNTING PRACTICE

ABSTRACT

Some precautions are taken by the internal auditors in the examination and investigation studies, which are among the forensic accounting activities and have the nature of a special audit task. One of these is the suspension applied for in order to ensure that the examination and investigation works are carried out in a healthy way. Suspension is a precaution applied to both public and private sector employees and settled in legal and institutional regulations such as Law No. 657, bank internal audit directives and collective labor agreements. Based on the archive documents, it is seen that the suspension was also applied to in Ottoman Empire's personnel system. In this study, it is aimed to create a historical perspective on the forensic accounting practice, which has been valid from the Ottoman Empire until today. In this direction, using document analysis, one of the qualitative research techniques, the relevant archival documents were transcribed and the historical and current content of the practice was revealed. It is understood from the contents of the documents that salaries were paid to who were suspension from their jobs both in the Ottoman Empire and in today's practice, although at different rates. On the other hand, while this precaution is being applied temporarily today, there is no record or statement in the transcribed documents that this practice was subject to a certain time limit in the Ottoman Empire.

Keywords: Account History, Suspension, Forensic Account.

JEL Codes: K12, M40

1. GİRİŞ

Kamu kurumları, bankalar veya reel sektör kuruluşları bünyesinde çalışan memur veya işçilere yönelik olarak görevlerine devam ettikleri esnada bazı idari tedbirlere başvurulabilmektedir. Bu tedbirlerden birisi, özellikle adli muhasebecilik faaliyeti olarak fonksiyon kazanan; inceleme ve soruşturma çalışmaları sırasında öne çıkan işten el çektirme uygulamasıdır. Görevden uzaklaştırma olarak da bilinen işten el çektirmede muhtelif sebeplerle görevi başında bulunmasında sakınca görülen personelin geçici olarak vazifesi ile bağı kesilmektedir. İşten el çektirme tedbiri uygulanan personelin hukuki olarak memur veya işçi statüsü korunmakta ancak bu kişi, fiili olarak görevinin gerektirdiği işlemleri gerçekleştirememektedir. İnceleme ve soruşturma çalışmalarında özellikle delillerin karartılması, çalışma ortamının huzurunun bozulması, müşteri veya kurumun zarara uğratılması ya da mevcut zararın büyümesi, personel tarafından gerçekleştirilen denetime konu fiil veya eylemler hakkında ifadelerine başvurulacak olan çalışanların beyanlarının etkilenmeye veya yönlendirilmeye çalışılması gibi risklerin önüne geçmek yönüyle işten el çektirme müessesesi önemli bir işlev görmektedir. Bu araştırmanın gayesi öncelikle kamu sektöründe uygulanmaya başlanan ve zaman içinde bankalar ile kurumsallaşmış reel sektör kuruluşlarında uygulama alanı bulan işten el çektirme tedbirinin tarihine ışık tutmaktadır. Bu kapsamda Osmanlı arşivinde yer alan ve işten el çektirme uygulaması ile ilgili olan örnek belgelerin transkripsiyonu gerçekleştirilmiş ve böylece bugün de geçerliliğini koruyan söz konusu tedbir hakkında tarihsel bir perspektif oluşturulması amaçlanmıştır. Konusu itibarıyla alanında gerçekleştirilen diğer çalışmalar arasından özgün niteliği ile öne çıkan bu araştırmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. ADLİ MUHASEBE VE İŞTEN EL ÇEKTİRME

Adli muhasebe, iş hukuku, ceza hukuku ve disiplin hukuku gibi alanlar ile muhasebenin kesişiminden meydana gelen bir uzmanlık sahasıdır. Birlikçilik, uzman tanıklık, hukuki dava desteği ve yasalara uyum şeklinde (Singleton vd., 2006: 44-45) farklı uygulama alanları bulunmakla birlikte adli muhasebe, kamu kurumları, finansal kuruluşlar ve reel sektör şirketleri bazında çoğunlukla hile denetimi bağlamında telaffuz edilmektedir (Singleton ve Singleton, 2010: 12). Bir adli muhasebecilik tedbiri olarak işten el çektirme veya diğer bir adıyla görevden uzaklaştırma, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu ile kamu veya özel bankaların yönetmelikleri ve toplu iş sözleşmelerinde yer bulan bir uygulamadır. Bu bölümde işten el çektirme uygulaması hakkında kısaca bilgi verilmekte ve söz konusu tedbir konusunda 657 sayılı kanun, bankaların ilgili yönetmelikleri ve toplu iş sözleşmelerinde geçen hükümlere ana hatlarıyla değinilmektedir.

İşten el çektirme, inceleme ve soruşturma çalışmaları sırasında gerektiğinde müfettiş tarafından başvuru bir tedbir olarak uygulanmaktadır (Yurtsever, 2009: 32). Personelin lüzum görüldüğünde görevinden el çektirilmesi, bankaların teftiş kurulu yönetmeliklerinde müfettişlere verilen yetkiler arasında sayılan hususlardan birisidir (Toyran, 1990: 84). Bunun yanı sıra toplu iş sözleşmelerinde de işten el çektirilmesi konusunda hükümlerin yer aldığı görülmektedir (Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O. - Banka Finans ve Sigorta İşçileri Sendikası, 2019: m. 11; Hava-İş Sendikası, 2019: m. 90). Sendikalarla imzalanan toplu iş sözleşmeleri ile şirketlerin disiplin ve insan kaynakları gibi iç yönetmeliklerinde sıklıkla rastlanan disiplin cezaları uyarı, kınama, ağır kınama, görev unvan indirimi, yükselmenin (terfinin) durdurulması, maaş kesintisi ve işten çıkarma şeklinde tatbik edilmekle birlikte nadir olarak başka bir işte veya işyerinde görevlendirme ve geçici olarak işten el çektirme biçiminde cezalar da uygulanmaktadır (Süzek, 2011: 13). 4857 Sayılı İş Kanunu'nda doğrudan düzenlenen bir tedbir olmamakla birlikte disiplin ve insan kaynakları yönetmelikleri gibi iç mevzuat ve toplu iş sözleşmesi hükümlerine dâhil edilmesi halinde işçiler hakkında da işten el çektirme uygulamasına başvurulabilmektedir (Baysal, 2016). Bu itibarla işveren tarafından bu uygulamaya başvurulabilmesi için sözleşmeye dayalı bir hakkın varlığı ön şart olarak aranmaktadır (LMS, 2016: 3). İşten el çektirmeye ancak geçici olarak başvurulabilir. Suiistimal soruşturması neticesinde kesinleşmiş bir disiplin cezasına hükmedilmediği takdirde personelin kalıcı olarak işten uzaklaştırılması hukuka aykırılık teşkil etmektedir (Mülayim, 2021: 338). Esasen süresiz olarak işten el çektirme işten çıkarma anlamına geleceği için böyle bir tedbire başvurulduğunda sınırlı bir sürenin belirlenmesi gerekmektedir (Örücü, 1996: 799-800). Dolayısıyla işten el çektirme, çoğunlukla bir disiplin cezası vasfının dışında, önlem mahiyetinde ve arızî olarak başvuru bir uygulama niteliğini taşımaktadır.

2.1. 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu'nda İşten El Çektirme Uygulaması

İşten el çektirme tedbiri, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 137 ile 145. maddeleri arasında görevden uzaklaştırma başlığı ile düzenlenmiştir. İlgili maddelerde "görevden uzaklaştırmanın tanımı, görevden uzaklaştırmada yetkililer, görevden uzaklaştıran amirin sorumluluğu, ceza kovuşturması sırasında görevden uzaklaştırma, görevden uzaklaştırılan veya görevinden uzak kalan memurların hak ve yükümlülüğü, tedbirin

kaldırılması, memurun göreve tekrar başlatılması zorunlu haller, görevden uzaklaştırma tedbirinin kaldırılmasında amirin takdiri ve süre” gibi hususlara yer verilmektedir (657 sayılı Devlet Memurları Kanunu, 1965: m. 137-m.145).

“Görevden uzaklaştırma, Devlet kamu hizmetlerinin gerektirdiği hallerde, görevi başında kalmasında sakınca görülecek Devlet memurları hakkında alınan ihtiyati bir tedbirdir. Görevden uzaklaştırma tedbiri, soruşturmanın herhangi bir safhasında da alınabilir” (657 sayılı Devlet Memurları Kanunu, 1965: m. 137).

Kanun gereğince görevden uzaklaştırma yetkisi, atamaya yetkili olan amirler, bakanlık ve genel müdürlük müfettişleri, valiler ve kaymakamlar tarafından kullanılabilir (657 sayılı Devlet Memurları Kanunu, 1965: m. 138). Görevden uzaklaştırılan memurlarla ilgili 10 iş günü içinde soruşturma çalışmalarına başlanması gerekmektedir. İşten el çektirilen memurlar hakkında ivedilikle soruşturmaya başlamayan, yapılan soruşturma neticesinde kişisel husumeti sebebiyle veya haksız olarak memuru görevinden uzaklaştırdığı saptanan yetkililerin hukuki, mali veya cezai açıdan sorumlulukları aranmaktadır (657 sayılı Devlet Memurları Kanunu, 1965: m. 139). 138. maddede sayılan yetkililer, cezai kovuşturma süreci devam eden Devlet memurlarını da görevden uzaklaştırabilirler (657 sayılı Devlet Memurları Kanunu, 1965: m. 140). İşten el çektirilen, tutuklanan veya gözaltında tutulan memurlara bu süre zarfında aylıklarının üçte ikisi ödenmektedir. Ayrıca bu kişilerin kanunlarca öngörülen sosyal hak ve yardımlardan yararlanma hakları devam etmektedir. Memurun tekrar göreve başlamasının zorunlu olduğu hallerden birisi gerçekleştiğinde kesilen aylıklarının üçte biri bu kişilere ödenir ve görevden uzaklaştırıldıkları süre kademe ve derece ilerlemesi hesabında dikkate alınır (657 sayılı Devlet Memurları Kanunu, 1965: m. 141). Soruşturma sonucunda memurluktan çıkarma cezası verilmeyen veya cezai bir işlem uygulanmasına gerek kalmayan memurların görevden uzaklaştırma tedbiri hemen kaldırılır (657 sayılı Devlet Memurları Kanunu, 1965: m. 142). Bir disiplin soruşturması gereğince alınan işten el çektirme kararı en fazla 3 ay devam edebilir. Memur bir ceza kovuşturması gereğince işten el çektirildiğinde ise görevden uzaklaştırma yetkisi olan kamu görevlilerince iki aylık periyotlarla inceleme yapılarak bu kişinin görevine başlayıp başlamaması konusunda karar verilir (657 sayılı Devlet Memurları Kanunu, 1965: m. 145). Bu itibarla 657 sayılı Kanun, görevden uzaklaştırmanın keyfi olarak yapılamayacağını, bu tedbirin ancak kanunda sayılan yetkililer eliyle uygulanabileceğini, disiplin soruşturmasında olduğu gibi ceza kovuşturması sırasında da memur için bu önlemin alınabileceğini, görevden uzaklaştırıldıkları süre zarfında memurların maaş ve sosyal yardımlarının tamamen kesilemeyeceğini ve anılan tedbirin ancak belli bir süre ile sınırlı olarak uygulanabileceğini hüküm altına almaktadır.

2.2. Bankacılık Sektöründe İşten El Çektirme Uygulaması

İşten el çektirme tedbiri, kamu kurumlarında olduğu gibi bankalarda da geçici olarak başvuru bir adli muhasebecilik müessesesidir. Bankaların teftiş kurulu yönetmeliklerinde işten el çektirmenin hangi hallerde uygulanabileceği sıralanmış olup bu şartların oluşması durumunda müfettişlerce ilgili personel görevden uzaklaştırılabilir. Diğer bir ifade ile banka müfettişleri, yürüttükleri denetim çalışmaları sırasında işten el çektirilmesi lüzumunu gördükleri personel hakkında geçici olarak görevden uzaklaştırma tedbiri uygulayabilmektedir.

Bazı bankaların iç yönetmeliklerinde düzenlenen işten el çektirilme uygulaması ve hallerine aşağıda değinilmektedir.

21 Haziran 1993 tarih ve 21614 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Türkiye Halk Bankası A.Ş. Teftiş Kurulu Yönetmeliğinde görevden uzaklaştırmanın tanımı ve hangi hallerde uygulanacağı düzenlenmiştir. Buna göre (Türkiye Halk Bankası A.Ş. Teftiş Kurulu Yönetmeliği, 1993: m. 105);

“Teftiş ve soruşturma sırasında görevi basında kalması sakıncalı görülen personel geçici bir önlem olarak görevinden uzaklaştırılabilir. Görevden uzaklaştırma aşağıda belirtilen fiil ve hareketlerde bulunan personel hakkında uygulanır.

- 1) Bankanın para ve para hükmündeki evrak ve senetleri ile diğer mevcutlarına karşı veya bilanço, tutanak, rapor ve benzeri her türlü belge ve defterleri üzerinde suç isleyenler,
- 2) Kasayı, depoları saydırmaktan, para ve para hükmündeki evrak, senet veya ayniyat veya bunların kayıt ve hesaplarını göstermekten veya sorulan sorulara kanuni bir sebep olmaksızın cevap vermekten kaçınanlar,
- 3) Teftiş veya soruşturmayı önemli derecede güçleştirenler veya tanıkların ifadelerini etkilemeye çalışanlar,
- 4) Haklarında yüz kızartıcı bir suçtan dolayı cezai kovuşturma yapılanlar,
- 5) İş yerinde kişilere veya mallara karşı ağır zarar vereceği hakkında kuvvetli emareler bulunanlar.”

İşten el çektirme tedbiri Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası Teftiş Kurulu Yönetmeliği, Türkiye Emlak Bankası A.Ş. Teftiş Kurulu Yönetmeliği, Etibank Bankacılık A.O. Teftiş Kurulu Yönetmeliği ve Sümerbank Holding A.Ş. Teftiş Kurulu Yönetmeliği gibi banka iç düzenlemelerinde de yer bulmuştur (Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası Teftiş Kurulu Yönetmeliği, 1990: m. 13; Türkiye Emlak Bankası A.Ş. Teftiş Kurulu Yönetmeliği, 1993: m. 15; Etibank Bankacılık A.O. Teftiş Kurulu Yönetmeliği, 1994: m. 13; Sümerbank Holding A.Ş. Teftiş Kurulu Yönetmeliği, 1991: m. 11). Ziraat Bankası ve Emlak Bankası’na ait anılan düzenlemelerde yer alan işten el çektirme hükümleri hemen hemen özdeş bir nitelik taşımaktadır. Buna göre (Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş. Teftiş Kurulu Yönetmeliği, 1990: m. 13);

“Müfettiş ve Müfettiş Yardımcıları, Bankada yapılan teftiş, inceleme ve soruşturmanın her safhasında, bir önlem olmak üzere, aşağıda belirtilen hallerde, görevden uzaklaştırma yetkilerini resen kullanırlar.

- a) Zimmet, ihtilas, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, güveni kötüye kullanma gibi yüz kızartıcı bir suçtan ötürü haklarında soruşturma açılanların görevleri başında kalmalarının sakıncalı görülmesi,
- b) Para ve para hükmündeki evrak ve senetlerin, malların, bunlara ilişkin kayıtların, belge ve defterlerin talep halinde derhal gösterilmemesi, verilmemesi veya bunlarla ilgili soruların cevaplandırılmasından kaçınılması,

c) *Teftiş, inceleme ve soruşturmayı engelleyecek, güçleştirecek veya yanlış yönlere sürükleyecek davranışlarda bulunulması,*

d) *İlgilinin, Bankanın diğer personeline ve Banka mallarına karşı zarar vereceği veya mevcut delilleri ortadan kaldıracacağı yolunda güçlü belirtiler bulunması.”*

Etibank ve Sümerbank’ın ilgili yönetmeliklerinde görevden uzaklaştırma konusundaki düzenlemeler diğer bankaların uygulamaları ile benzer bir mahiyet taşımaktadır. Bu doğrultuda işten el çektirme müessesesinin bankacılık sektöründe müşterek esas ve usullere tabi olarak işletildiği söylenebilir. Kamu bankalarının iç düzenlemelerinde yer bulan işten el çektirme müessesesi özel bankalarda da uygulama alanı bulmaktadır.

2.3. Toplu İş Sözleşmelerinde İşten El Çektirme Uygulaması

İşten çektirme tedbirine 657 sayılı kanun ve bankaların iç düzenlemelerinin yanında toplu iş sözleşmesi hükümleri arasında da rastlanmaktadır. Bu doğrultuda Hava-İş Sendikası ve THY A.O. 26. Dönem İşletme Toplu İş Sözleşmesi Teklifi’nin 90. maddesinde “Uçuş Değerlendirme Kurulu” adında bir heyetin oluşturulabileceği ve bu kurulun “personel hakkında Anayasa ve Uluslararası ilgili kanunlara ve insan haklarına aykırı olmamak kaydı ile, geçici veya kalıcı işten el çektirme, işten çıkartma dâhil olmak üzere mesleki, idari konularda yaptırım veya tavsiye kararları alabileceği” hükmü bulunmaktadır (Hava-İş Sendikası, 2019: m. 90).

Bazı şirketlerde işten el çektirme uygulaması disiplin cezası olarak da düzenlenebilmektedir. Türkiye Şeker Sanayii İşverenleri Sendikası ile Türkiye Şeker Sanayi İşçileri Sendikası arasında imzalanan 25. Toplu İş Sözleşmesi hükümlerine göre işten el çektirme tedbiri “üç aya kadar geçici olarak işten uzaklaştırma” adı altında bir disiplin cezası türü olarak uygulanmaktadır (Türkşeker, 2013: m. 80). İşten el çektirme uygulaması geçici olarak gerçekleştirildiği gibi söz konusu personel hakkında 4857 Sayılı İş Kanunu’nun 38. maddesi gereği çalışan ile imzalanan iş sözleşmesi veya toplu iş sözleşmelerinde sayılan nedenler dışında ücret kesintisi de yapılamamaktadır (4857 Sayılı İş Kanunu, 2003: m. 38).

3. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

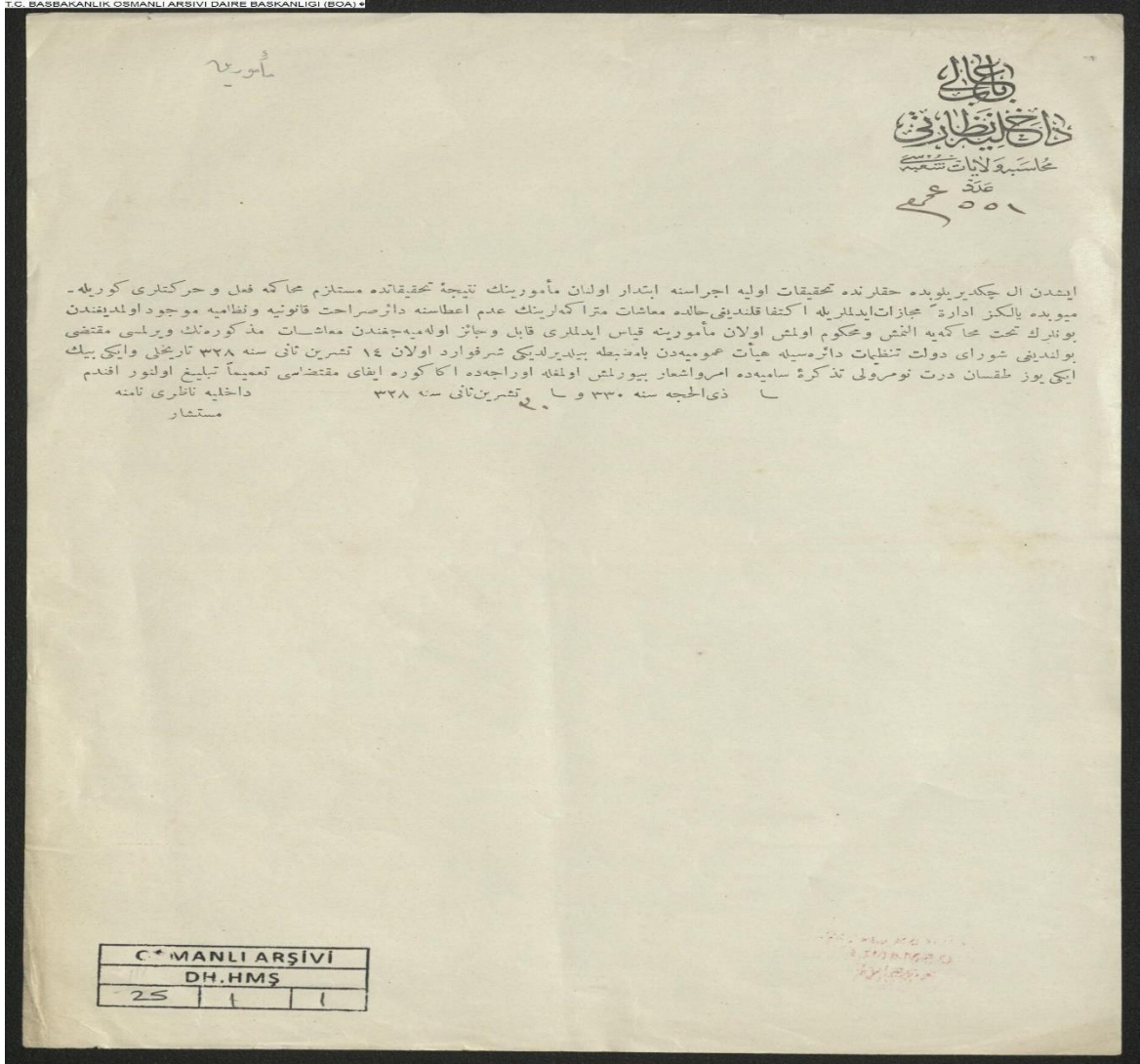
Araştırmanın amacı Osmanlı arşivlerinde yer alan belgelerden hareketle işten el çektirme uygulaması konusunda tarihsel bir perspektif oluşturmaktır. Çalışmada yöntem olarak nitel araştırma tekniklerinden doküman analizi kullanılmıştır. Osmanlı arşivinde işten el çektirme konulu belgelere ilişkin taramalar <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Default.aspx> bağlantısı üzerinden çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiştir. Yapılan tarama neticesinde konusu işten el çektirme olan Dâhiliye Nezaretine ait 2 ve Rumeli Müfettişliğine ait 1 adet belge seçilmiş olup bu evrakların transkripsiyonları gerçekleştirilmiştir.

3.1. Osmanlı Arşivinde Yer Alan İşten El Çektirme Konulu Belgeler

İşten el çektirme tedbirinin günümüzde olduğu gibi Osmanlı Devleti’nde de başvurulan bir uygulama olduğu arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır. Aşağıda söz konusu uygulamanın konu edildiği örnek belgelerin transkripsiyonları yer almaktadır. Ayrıca ilgili belgeler hakkında değerlendirmeler de sunulmaktadır.

3.1.1. İşten El Çektirilip Tahkikat Neticesinde Mahkumiyete Sebebiyet Verecek Bir Fiil İşlemeyip İdareten Tecziye Edilenlerin Maaşları Konulu Belge

Bu belge işten el çektirilen ve kanuni soruşturma neticesinde suçlu bulunmayan memurların maaşları hakkında bir değerlendirmeyi ihtiva etmektedir.

DH.HMŞ.00025.00001.001

Arşiv Belgesi 1: İşten El Çektirilen ve İdareten Tecziye Edilen Memurların Maaşları Konulu Yazı

Kaynak: BOA, DH.HMŞ. 25-1, H-03-01-1331

Aşağıda söz konusu belgenin transkripsiyonu yer almaktadır.

“İşten el çektirip de haklarında tahkikat-ı evveliyeye icrasına ibtidar olunan memurinin netice-i tahkikatta müstelzim muhakeme fiil ve hareketleri görülemeyip de yalnız idareten mücazat edilmeleriyle iktifa kalındığı halde maâşât-ı müterakimelerinin adem-i itasına dair sarahat-ı kanuniye ve nizamiye mevcut olmadığından bunların taht-ı muhakemeye alınmış ve mahkum olmuş olan memurine kıyas edilmeleri kabil ve caiz olamayacağından maaşat-ı mezkurenin verilmesi muktezi bulunduğu şurayı devlet tanzimat dairesiyle heyet-i umumiyeden ba-mazbata bildirildiği şeref varid olan 14 teşrinisani 328 tarihli ve iki bin iki yüz doksan dört numaralı tezkire-i samiyede emr-ii

işar buyurulmuş oraca da ona göre ifayı muktezası tamimen tebliğ olunur efendim. Fi zilhicce sene 330 ve fi 20 teşrinisani sene 328”

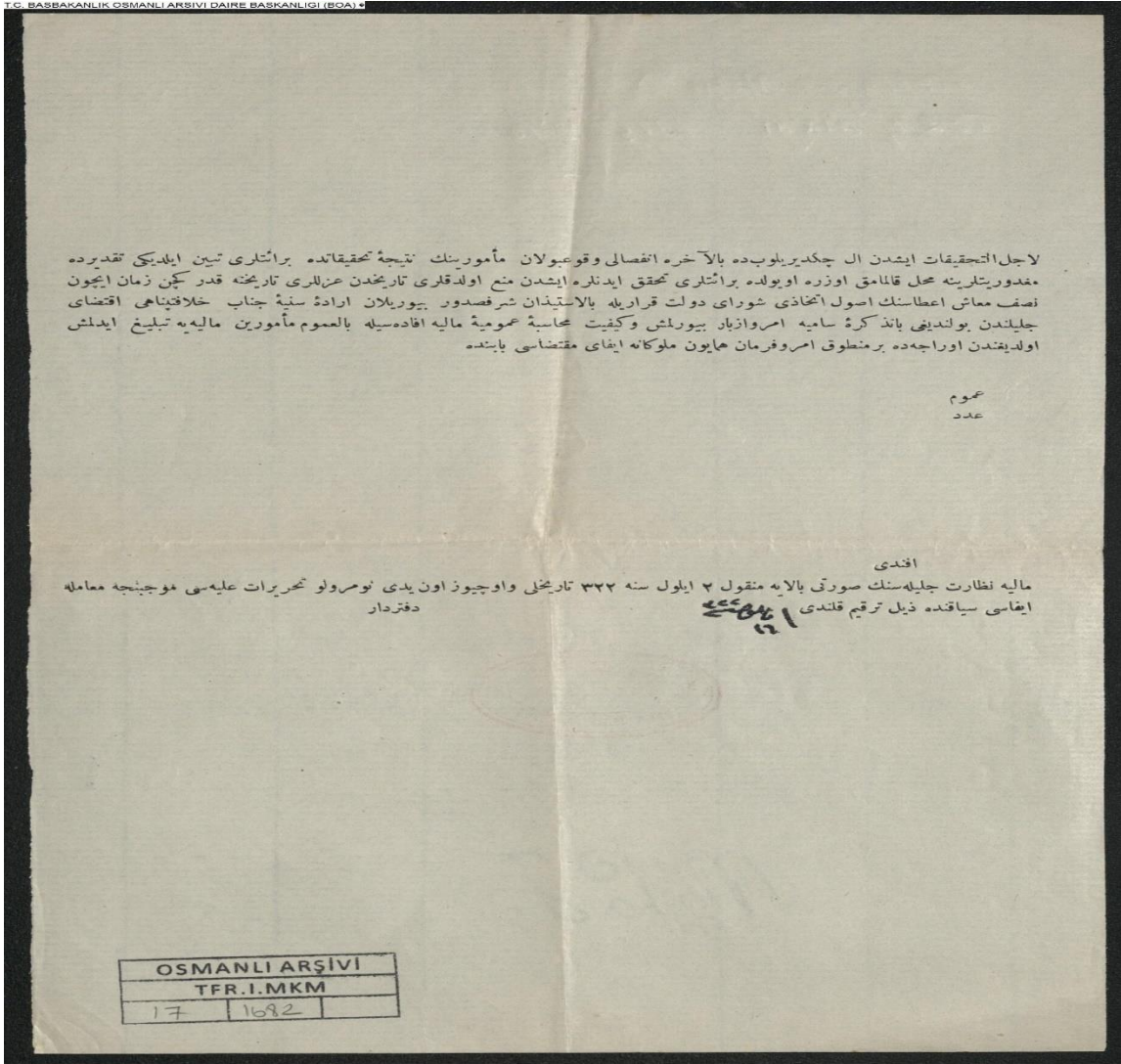
Dahiliye Nazırı namına

Müsteşar

Söz konusu belgede, fiilleri sebebiyle yasal tahkikat yapılan memurların bu tahkikat sonucunda bir cezaya çarptırılmaması sadece idari olarak tecziye edilmeleri durumunda mahkûm olan memurlara uygulandığı gibi birikmiş maaşlarının ödenmemesi şeklinde bir kararın verilemeyeceği, memurların işten el çektirildikleri süre boyunca ödenmeyen maaşlarının ita edilmesinin gerektiği ifade edilmektedir.

3.1.2. Tahkikat Nedeni ile İşten El Çektirilip de Sonradan İşten Ayrılanlardan Beraat Edenlere, İşten Men Olundukları Tarihten Azl Tarihlerine Kadar Geçen Süre İçin Yarım Maaş Tahsis Edilmesine Dair Maliye'nin Talimatı Konulu Belge

Bu belge, kanunî soruşturma nedeni ile işten el çektirilen ve sonrasında işten ayrılan kişilere, tahkikat neticesinde beraat etmeleri halinde işten el çektirildikleri tarih ile işten ayrıldıkları tarih arasındaki maaşlarının ödenmesine ilişkin Maliye'nin talimatını ihtiva etmektedir.

TFR.I.MKM.00017.01682.001

Arşiv Belgesi 2: Tahkikat Nedeni ile İşten Ayrılıp Beraat Eden Memurların Maaşları Konulu Yazı

Kaynak: BOA, TFR.I..MKM 17-1682 H-10-08-1324

Aşağıda söz konusu belgenin transkripsiyonu yer almaktadır.

“Li-eclit-tahkikat işten el çektirilip de bilahare infisali vuku bulan memurinin netice-i tahkikatta beraatleri tebeyün eylediği takdirde mağduriyetlerine mahal kalmamak üzere o yolda beraatları tahakkuk edenlere işten men oldukları tarihten azilleri tarihine kadar geçen zaman için nısf-ı maaş itasının usul ittihazı şurayı devlet kararıyla bil-istizan şerefsudur buyurulan irade-i seniye-i cenab-ı hilafetpenahi iktizayı celilinden bulunduğu bâ-tezkire-i sâmiye emir ve izbar buyurulmuş ve keyfiyet muhasebe-i umumiye-i maliye ifadesiyle bilumum memurin-i maliyeye tebliğ edilmiş olduğundan oraca da ber-mantuk emir ve ferman-ı hümayun mülükane ifayı muktezası babında.

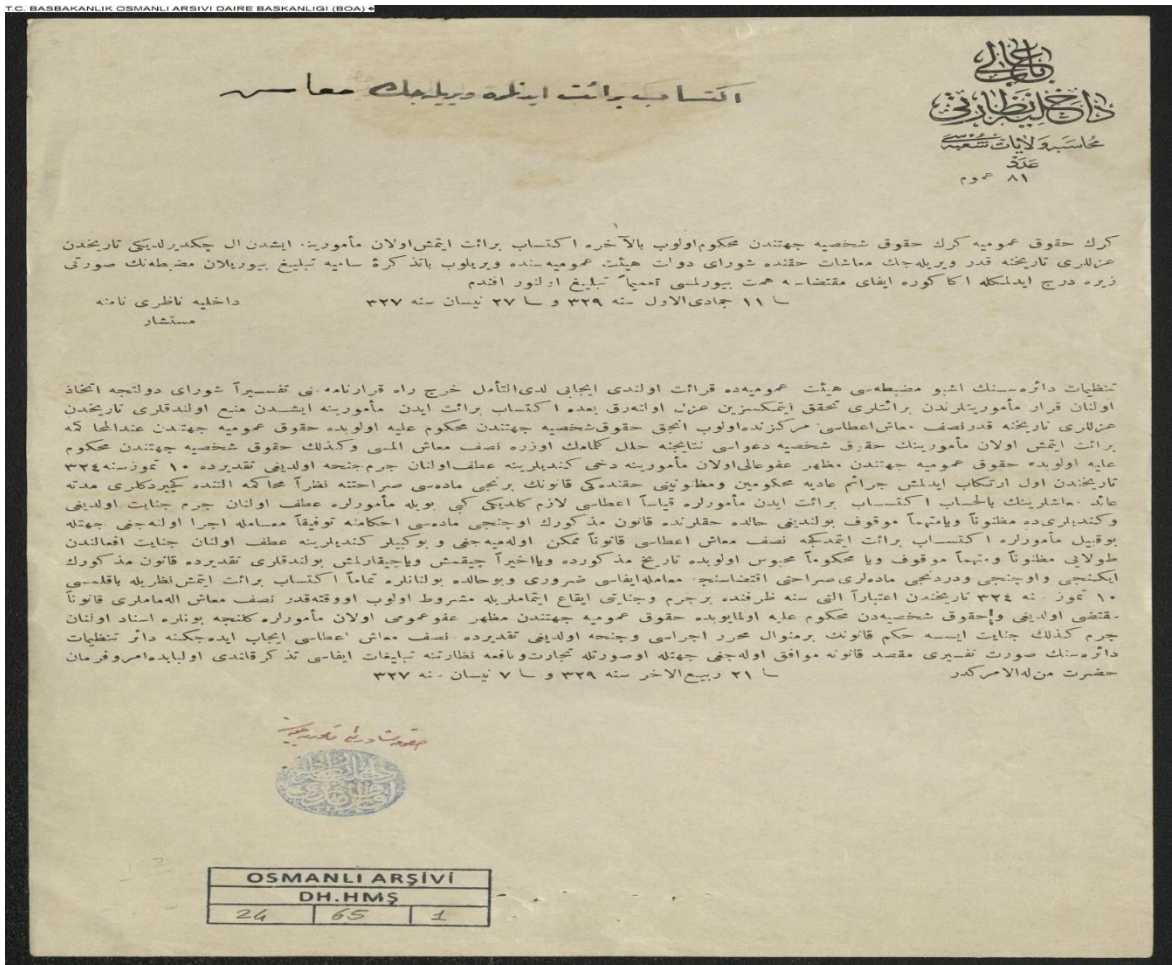
Maliye nezaret-i celilesinin sureti balaya menkul 2 Eylül sene 322 tarihli ve üç yüz on yedi numaralı tahrirat-ı aliyyesi mucibince muamele ifası siyakında zeyl terkim kılındı.
Fi 16 mayıs sene 322”

Defterdar.

Transkripsiyonu yapılan belgede, haklarında açılan soruşturma sebebiyle işten el çektirilen ve ayrıca memurlukları da sona eren kişilerden soruşturma neticesinde üzerlerine atılı suçlardan beraat edenlere mağduriyetlerini gidermek amacıyla işten el çektirildikleri tarih ile memurluklarının sona erdiği tarih aralığında işleyen maaşlarının yarısının ödenmesi gerektiği ifade edilmektedir.

3.1.3. Umumi ve Şahsi Hukuktan Dolayı Mahkûm Olup Bilahare Beraat Eden Memurine İşten El Çektirildiği Andan İtibaren Maaşının Verilmesi Konulu Belge

Bu belge haklarında kamu davası veya şahsi hak davası açılmış olan ve mahkeme neticesi beklenmeksizin memuriyetten çıkarılan kişilerin maaşlarının nasıl ödeneceğini ihtiva etmektedir.

Arşiv Belgesi 3: Umumi ve Şahsi Hukuktan Dolayı Mahkûm Olup Beraat Eden Memurların Maaşları Konulu Yazı

Kaynak: BOA, DH.HMŞ. 24-65, H-21-04-1329

Aşağıda söz konusu belgenin transkripsiyonu yer almaktadır.

“Gerek hukuk-i umumiye gerek hukuk-i şahsiye cihetinden mahkûm olup bilahare iktisab-ı beraat etmiş olan memurine işten el çektirildiği tarihten azilleri tarihine kadar verilecek maaşat hakkında şurayı devlet heyet-i umumiyesinde verilip ba-tezkire-i samiye tebliğ buyurulan mazbatanın sureti zîre derc edilmekle ona göre ifay-ı muktezasına himmet buyurulması tamimen tebliğ olunur efendim.

Fi 11 cemazülevvel sene 329 ve fi 27 nisan sene 327

Dahiliye nazırı namına müsteşar

Tanzimat Dairesi'nin işbu mazbatası heyet-i umumiyede kıraat olundu icabı ledetteemmül harcırah kararnamesini tefsiren şurayı devletce ittihaz olunan karar memuriyetlerinden beraatleri tahakkuk etmeksizin azl olunarak badehu iktisab-ı beraat eden memurine işten men olundukları tarihten azilleri tarihine kadar nisf-ı maaş itası merkezinde olup ancak hukuk-u şahsiye cihetinden mahkum-ı aleyh olup da hukuk-u umumiye cihetinden indelmuhakeme beraat etmiş olan memurunin hukuk-i şahsiye davası netayicine haleb gelmemek üzere nisf-ı maaş alması ve kezalik hukuk-i şahsiye cihetinden mahkum-i aleyh olup da hukuk-i umumiye cihetinden mazhar-ı afv-ı ali olan memurine dahi kendilerine atf olunan cürm-i cünha olduğu takdirde 10 temmuz sene 324 tarihinden evvel irtikab edilmiş ceraim-i âdiyye-i mahkumin ve maznunini hakkındaki kanunun birinci maddesi sarahatine nazaran muhakeme altında geçirdikleri müddete ait maaşlarının bi'l-hesab iktisab-ı beraat eden memurlara kıyasen itası lazım geldiği gibi böyle memurlara atf olunan cürm-i cinayet olduğu ve kendileri de maznunen ve müttehemen mevkuf veya mahkumen mahpus olup da tarih-i mezkurda veya ahiren çıkmış veya çıkarılmış buldukları takdirde kanun-u mezkurun ikinci ve üçüncü ve dördüncü maddeleri sarahati iktizasınca muamele ifası zaruri ve bu halde bulunanlara tamamen iktisab-ı beraat etmiş nazarıyla bakılması 10 temmuz sene 324 tarihinden itibaren altı sene zarfında bir cürüm ve cinayeti ikâ etmemeleriyle meşrut olup o vakte kadar nisf-ı maaş alamamaları kanunen muktezi olduğu ve hukuk-i şahsiyeden mahkum-u aleyh olmayıp da hukuk-i umumiye cihetinden mazhar afv-ı umumi olan memurlara gelince bunlara isnad olunan cürüm kezalik cinayet ise hükm-ü kanunun berminval-i muharrer icrası ve cünha olduğu takdirde nisf-ı maaş itası icap edeceğine dair tanzimat dairesinin suret-i tefsiri maksad-ı kanuna muvafık olacağı cihetle o suretle ticaret ve nafia nezaretine tebligat ifası tezekkür kılındı ol babda emr ü ferman hazreti men lehül emrindir. Fi 21 rebii-l ahir sene 329 ve fi 7 nisan sene 327”

Transkripsiyonu yapılan belgede, memurlardan haklarında kamu davası veya şahsî hak davası açılanlardan dava neticelenmeden evvel kamu görevinden çıkarılanların maaşları ile ilgili bir karara yer verilmektedir. Kamu davasından veya şahsî hak davasından beraat edenlerin maaşlarının ödenmesi konusunda davanın niteliğine göre ayrı değerlendirmeler sunulmaktadır. Buna göre ilgili belgenin içeriğinden;

- Şahsî hak davasından mahkûm olup kamu davasından beraat eden memurlara yarım maaş ödenmesinin gerektiği,

- Yine şahsî hak davasından mahkûm olup kamu davası yönüyle affa uğrayanların cinayetten hafif kabahatten ağır bir suçla isnat edilmeleri halinde beraat edenler gibi maaşlarının ödenmesinin icap ettiği,
- Affa uğrayan memurlardan cinayet suçuyla mahkûm olup mezkûr tarihte veya önceden hapisten çıkan kişilere beraat etmiş nazarı ile bakılabilmemesinin 10 Temmuz 324 tarihinden itibaren altı sene boyunca bir cürüm veya cinayet işlememelerine bağlı olduğu ve o tarihe kadar yarım maaş almamalarının kanunen gerekli olduğu,
- Şahsi hak davasından aleyhinde bir mahkûmiyet olmayıp kamu davası açısından genel affa uğrayan memurların cinayet suçuyla suçlanması durumunda kanun hükmünün yazıldığı biçimde uygulanması gerektiği,
- Şahsi hak davasından aleyhinde bir mahkûmiyet olmayıp cinayetten hafif bir suçla suçlanan ve kamu davası açısından genel affa uğrayan memurlara ise yarım maaş ödenmesinin kararlaştırıldığı anlaşılmaktadır.

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Adli muhasebecilik faaliyetleri kapsamında memurlar veya işçiler hakkında çeşitli tedbirlere veya yaptırımlara başvurulabilmektedir. Müfettişler veya iç denetçiler tarafından yürütülen inceleme veya soruşturma çalışmaları sırasında denetim görevinin sağlıklı olarak yerine getirilmesi amacıyla personel hakkında işten el çektirme kararı verilebilmektedir. İşten el çektirme tedbiri 657 sayılı kanunda görevden uzaklaştırma adı ile yer almakta olup bu yasal düzenleme ile yetki, süre ve görevden uzaklaştırılan personelin mali ve sosyal hakları bakımından belirli hükümler getirilmiştir. Ayrıca söz konusu uygulamaya bankaların teftiş kurulu yönetmeliklerinde ve çeşitli şirketlerin toplu iş sözleşmelerinde de rastlanmaktadır.

Çalışmada incelenen arşiv belgeleri, işten el çektirme tedbirinin kamu görevlileri hakkında alınan tedbirlerden birisi olarak Osmanlı Devleti'nde de uygulandığını işaret etmektedir. Bu yönüyle bir adli muhasebecilik müessesesi olarak işten el çektirmenin uzun bir tarihsel arka plana sahip olduğu görülmektedir. Osmanlı Devleti'nde memurlar için uygulanan bu tedbirin, zaman içinde bankalara ve diğer kurumsal şirketlere de yayılarak kapsamının genişlediği görülmektedir. Dolayısıyla köklü bir tarihi zemine sahip olan işten el çektirme tedbiri, bugün de kamu kurumları, kamu bankaları ve özel bankalar ile muhtelif şirketler açısından işlevini korumaktadır.

Osmanlı Devleti'nde, işten el çektirilen memurların sadece idari bir cezayla tecziye edilmeleri ve yasal olarak bir cezaya çarptırılmamaları şartıyla görevden uzaklaştırıldıkları zaman zarfında biriken maaşlarının ödendiği görülmektedir. Bunun yanında işten el çektirilen ve sonrasında memuriyeti sona eren kamu görevlilerinin de kanuni tahkikat neticesinde beraat etmesi halinde bu kişilere işten el çektirildikleri tarih ile memuriyetten ayrılma tarihleri arasında kapsayan dönem için biriken maaşlarının yarısının ödendiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Osmanlı'da memurların görevden uzaklaştırıldıkları süre zarfında maaşlarının ödenmeye devam etmediği ancak yasal soruşturma neticesinde suçsuz bulunanlara biriken maaşlarının ödendiği müşahade edilmektedir. 657 sayılı kanunda ise memurun gözaltına alınması veya

tutuklanması sebebiyle görevden uzaklaştırıldığı zaman zarfında dahi maaşının üçte ikisinin ödenmesi gerektiği hükme bağlanmıştır. Memurun suçsuz bulunması durumunda işten el çektirme tedbiri süresince kesilen maaş da kendilerine ödenmektedir. 4857 sayılı İş Kanunu'nun 38. maddesine göre de iş sözleşmesi veya toplu sözleşmede belirtilen sebepler dışında işçinin ücretinin kesilemeyeceği düzenlenmiş olup bu hususun görevden uzaklaştırılan personel için de geçerli olduğu ifade edilebilir. İncelenen belgelerde işten el çektirme uygulamasının Osmanlı Devleti'nde belli bir süre ile sınırlı olarak gerçekleştirildiğine ilişkin bir ifadeye rastlanmamıştır. İşten el çektirme tedbiri günümüzde ise geçici olarak ve belli bir süre ile sınırlı olarak uygulanmaktadır.

KAYNAKÇA

- 4857 Sayılı İş Kanunu (2003, 22 Mayıs). Resmi Gazete No: 25134.
- 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu (1965, 14 Temmuz). Resmi Gazete No: 12056.
- Baysal, M. (2016, 13 Ekim). İşçinin Görevden Uzaklaştırılması Mümkün mü? Erişim adresi: <https://mustafabaysal.com/iscinin-gorevden-uzaklastirilmasi-mumkun-mu/>
- Etibank Bankacılık A.O. Teftiş Kurulu Yönetmeliği (1994, 7 Ağustos). Resmi Gazete No: 22014.
- Hava-İş Sendikası (2019). *Hava-İş Sendikası & THY A.O. 26.Dönem İşletme Toplu İş Sözleşmesi Teklifi*. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Default.aspx>
- Linder Myers Solicitors (LMS) (2016). *Workplace suspensions (misconduct) A guide for employers*. Erişim adresi: <https://www.lindermeyers.co.uk/wp-content/uploads/2016/03/Workplace-Suspensions.pdf>
- Mülayim, B. O. (2021). İş Sözleşmesine Disiplin Kurulu Kararı ile Son Verilmesi. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, (46), 327-354.
- Örücü, E. (1966). Disiplin Cezaları 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu Sistemi. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 32(2-4), 782-823.
- Singleton, T. W. ve Singleton A. J. (2010). *Fraud Auditing and Forensic Accounting* (Vol. 11). John Wiley & Sons.
- Singleton, T. W., Singleton, A. J., Bologna, G. J., & Lindquist, R. J. (2006). *Fraud Auditing and Forensic Accounting*. John Wiley & Sons.
- Sünerbank Holding A.Ş. Teftiş Kurulu Yönetmeliği (1991, 21 Haziran). Resmi Gazete No: 20843.
- Süzek, S. (2011). İş Hukukunda Disiplin Cezaları. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2011/1 (28), 9-18.
- Toyran, F. (1990). *Bankaların İç Denetiminde Banka Teftiş Kurulları ve Denetim Düzeninin Değerlendirilmesi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Para-Banka Bölümü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti, DH.HMŞ., 25-1, H-03-01-1331
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti, DH.HMŞ., 24-65, H-21-04-1329
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Teftişat-ı Rumeli Evrakı (Rumeli Müfettişliği), TFR.I..MKM 17-1682 H-10-08-1324
- Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası Teftiş Kurulu Yönetmeliği (1990, 22 Mart). Resmi Gazete No: 20469.

Türkiye Emlak Bankası A.Ş. Teftiş Kurulu Yönetmeliği (1993, 9 Ekim). *Resmi Gazete* No: 21723.

Türkiye Halk Bankası A.Ş. Teftiş Kurulu Yönetmeliği (1993, 21 Haziran). *Resmi Gazete* No: 21614.

Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O. - Banka Finans ve Sigorta İşçileri Sendikası (2019). Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O. 24. Dönem Toplu İş Sözleşmesi.

Türkşeker (2013). Şeker Sanayii ile Şeker-İş Arasında Yapılan 25. Toplu İş Sözleşmesi (2013-2015).

Yurtsever, G. (2009). *Teftiştten İç Denetime Banka Müfettişliği*. Türkiye Bankalar Birliđi, İstanbul.